ISSN: 2181-3906 2024

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 3 / ISSUE 10 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI BOSHQARISHNING TENDENSIYALARI

Qarshiyev Shoxrux
Bank-moliya akademiyasi magistranti.

https://doi.org/10.5281/zenodo.13964558

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi. Kredit riski bankning moliyaviy barqarorligi va rentabelligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan asosiy xavf turlaridan biri hisoblanadi. Maqolada kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari, ularning samaradorligi va bank faoliyatida qo'llanilishiga oid asosiy yo'nalishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston bank tizimida kredit riskini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, kredit riski, risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlik, bank tizimi.*

TRENDS OF CREDIT RISK MANAGEMENT IN COMMERCIAL BANKS

Abstract. *This article examines the theoretical and practical aspects of credit risk management in commercial banks. Credit risk is one of the main types of risk that directly affects the financial stability and profitability of the bank. The article analyzes modern methods of credit risk management, their effectiveness and the main directions of their application in banking activities. Also, recommendations on improving credit risk management in the banking system of Uzbekistan will be developed.*

Key words: *commercial banks, credit risk, risk management, financial stability, banking system.*

ТЕНДЕНЦИИ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Аннотация. *В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты управления кредитным риском в коммерческих банках. Кредитный риск – один из основных видов риска, который напрямую влияет на финансовую устойчивость и прибыльность банка. В статье анализируются современные методы управления кредитным риском, их эффективность и основные направления их применения в банковской деятельности. Также будут разработаны рекомендации по совершенствованию управления кредитными рисками в банковской системе Узбекистана.*

Ключевые слова: *коммерческие банки, кредитный риск, управление рисками, финансовая устойчивость, банковская система.*

Har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek tijorat banklari faoliyatidan ko'zlangan natija bu birinchi navbatda foyda olishdir. O'z navbatida olinadigan foyda darajasi tog'ridan – tog'ri mavjud risklar darajasi bilan bog'liqdir. Tijorat banklari oldida turgan birinchi masala bu risk va foydalilik o'rtasidagi optimal darajaga erishishdir. Tijorat banklari tomonidan bugungi kunda risklarni o'rganishning asosiy sababi ham shundaki ya'ni olinadigan daromadni oshirishga qaratilgandir. Daromadni oshirish esa tijorat banklaridan mavjud risklarni chuqur o'rganishni va ularni kamaytirishga qaratilgan chora - tadbirlarni qabul qilishni talab etadi.

Banklarda kredit riski zamonaviy moliyaviy tizimda ham kreditorlar, ham qarz oluvchilar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bu qarz oluvchining moliyaviy majburiyatlarini bajarmasligi natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo‘qotishlarni o‘z ichiga oladi. Kredit riskining ko‘p qirrali xususiyatini tushunish moliya institutlarida risklarni samarali boshqarish uchun juda muhimdir. Shuning uchun ham kredit riskini keltirib chiqaruvchi turli sabablarini, uning murakkab determinantlari va oqibatlarini o‘rganish va ularni oqilona boshqarishni talab etadi.

Kredit riskining bank faoliyatining yakuniy natijalariga ta’sir etish ko‘lami esa avvalambor, tijorat bank boshqaruvi tomonidan tanlangan strategiyaga bog‘liq bo‘ladi (agressiv yoki konservativ). Ya’ni, tijorat banki qancha agressiv kredit siyosatini yuritsa bankning kredit riskiga duchor bo‘lish ehtimoli shuncha yuqori bo‘ladi va aksincha, tijorat banki qay darajada konservativ siyosat olib borsa bank kredit riskiga duchor bo‘lish ehtimoli shuncha past bo‘ladi.

Bank boshqaruvi bu borada bank daromadliligi bilan bank riski o‘rtasidagi teskari bog‘liqlik munosabatini, ya’ni bank qancha yuqori daromad olishni ko‘zda tutsa, uni ololmaslik ehtimoli ham shuncha yuqori bo‘lishligini esda tutmog‘i lozim.

Risk bu ma’lum maqsadni ko‘zlagan holda olib borilayotgan faoliyat natijasiga bo‘lgan ishonchsizlik, ba’zan qoniqarsiz tugashi natijasidagi yo‘qotishlardan iboratdir. Masalan berilgan kredit bo‘yicha to‘lovlarning amalga oshmasligi natijasida bank foydasining kamayishi, yoki berilgan kafolat xatlari bo‘yicha to‘lovlarni amalga oshirishga to‘g‘ri kelishi va shu bilan bir qatorda bankning resurs ba’zasining kamayishi. Risklar bank faoliyatida o‘lchash mumkin bo‘lgan ko‘rsatgichdir va ular doim bankning bajarayotgan operatsiyalardan olgan zarariga, yo‘qotgan daromadiga teng bo‘ladi. Risk va foydalilik o‘rtasidagi bog‘liqlikga e’tibor beradigan bo‘lsak, bank operatsiyalarining risklilik darajasi ortgan sayin uning foydaliligi ham ortib boradi va aksincha riski kam jarayonlar o‘z navbatida kam daromad beruvchi operatsiyalar hisoblanadi.

Tijorat banklari o‘z faoliyatlari bilan bogliq bo‘lgan risklarni boshqalarga nisbatan ko‘proq o‘rganishlari talab etiladi. Mazkur risklarni minimallashtirib (kamaytirib) bank bir tomondan o‘z mahsulot va xizmatlar sonini kengaytiradi, faoliyatini diversifikatsiyalaydi, boshqa tomondan esa – o‘z operatsiyalar sifatini oshiradi.

Kredit riski qarz oluvchi yoki kontragent shartnoma majburiyatlarini, birinchi navbatda, qarz yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarni to‘lash bilan bog‘liq bo‘lgan majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, kreditor yoki investor ko‘rishi mumkin bo‘lgan moliyaviy zararni anglatadi.

Bu qarz oluvchining qarz mablag‘larini qaytarish yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarni bajarish qobiliyati yoki tayyorligi bilan bog‘liq noaniqlikni o‘z ichiga olgan kreditlash va investitsiya faoliyatining asosiy jihati.

Kredit riski turli xil moliyaviy operatsiyalarda, jumladan, kreditlar, obligatsiyalar, derivativlar va savdo kreditlari va boshqalarda yuzaga keladi. Bir tomon boshqa tomonga kredit berib, qarzdor-kreditor munosabatlarini yuzaga keltiradigan har qanday vaziyatga xosdir. Risk qarz oluvchi foizlarni yoki asosiy qarzni o‘z vaqtida to‘lamaganida, bankrot deb e'lon qilinganda yoki kredit shartnomasi shartlarini boshqacha tarzda buzganida yuzaga keladigan defolt ehtimolidan kelib chiqadi.

Kredit riskiga bir qancha omillar, jumladan, qarz oluvchining moliyaviy salomatligi va kreditga layoqatliligi, iqtisodiy sharoitlar, sohaga oid risklar, garov sifati (agar mavjud bo‘lsa) va

kredit shartnomasi shartlari. Kreditorlar va investorlar kredit tavakkalchiligini kredit reytingi, kredit tahlili, moliyaviy hisobot tahlili va sifat jihatidan baholash kabi turli usullar orqali baholaydilar.

1-rasm. Kredit riskini vujudga keltiruvchi asosiy omillar

Iqtisodiy omillar: Kredit riskini shakllantirishda iqtisodiy sharoitlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Iqtisodiyotdagi pasayish iste'mol xarajatlarining kamayishiga, ishsizlik darajasining oshishiga va biznes faoliyatining pasayishiga olib kelishi mumkin, natijada qarz oluvchilarning qarzlarini to‘lash qobiliyatiga ta'sir qiladi. Inflyatsiya, foiz stavkalari va valyuta kurslari kabi omillar ham qarz oluvchilarning pul oqimi, rentabelligi va umumiy moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko‘rsatish orqali kredit riskiga ta'sir qilishi mumkin.

Sanoatga xos risklar: Ayrim tarmoqlar o‘ziga xos xususiyatlari va zaifliklari tufayli kredit riskiga ko‘proq moyil bo‘ladi. Masalan, qurilish, ishlab chiqarish va tovar sanoati kabi tsiklik tebranishlarga moyil bo‘lgan tarmoqlar iqtisodiy tanazzul davrida yuqori kredit xavfini boshdan kechirishi mumkin. Bundan tashqari, tartibga soluvchi o‘zgarishlar, texnologik uzilishlar yoki kuchli raqobatga duchor bo‘lgan tarmoqlar qarz beruvchilar uchun kredit riskini qo‘shib, defolt ehtimolini oshirishi mumkin.

Qarz oluvchiga xos omillar: Qarz oluvchining individual xususiyatlari kredit xavfiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Kredit tarixi, qarzning daromadga nisbati, to‘lov qobiliyati va garov sifati kabi omillar defolt ehtimolini belgilaydi. Kreditorlar ushbu omillarni qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini baholash va tegishli foiz stavkalari va kredit shartlarini aniqlash uchun baholaydilar. Qarz oluvchining moliyaviy ahvolidagi salbiy o‘zgarishlar, masalan, ish joyini yo‘qotish, sog‘lig‘i bilan bog‘liq muammolar yoki kutilmagan xarajatlar kredit xavfini oshirishi va kreditni to‘lamaslikka olib kelishi mumkin.

Makroiqtisodiy hodisalar va tizimli risklar: Moliyaviy inqirozlar, geosiyosiy keskinliklar yoki tabiiy ofatlar kabi makroiqtisodiy hodisalar kredit riskiga katta ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Ushbu hodisalar bozorning o‘zgaruvchanligini, likvidlik inqirozini va moliyaviy tizimlardagi uzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa turli sektorlarda kredit xavfini oshiradi.

Moliyaviy tizim ichidagi o‘zaro bog‘liqlikdan kelib chiqadigan tizimli risklar kredit riskining tarqalishini kuchaytirib, keng tarqalgan defolt va moliyaviy beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Risklarni boshqarish amaliyoti: Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish amaliyotining noto‘g‘riligi kredit tavakkalchiligini kuchaytirishi mumkin. Noto‘g‘ri anderrayting standartlari, kreditni baholash jarayonlarining zaifligi va qarz oluvchi faoliyatining etarli darajada monitoring qilinmasligi kreditni to‘lamay qolish ehtimolini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, kredit tavakkalchiligini o‘lchash, portfelni diversifikatsiya qilish va stress-test tizimidagi kamchiliklar risklarni kamaytirish strategiyalari samaradorligini pasaytirishi mumkin, bu esa institutlarni kutilmagan kredit yo‘qotishlariga qarshi himoyasiz qoldiradi.

Ayni paytda, kundan-kunga mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga chuqurroq kirib borayotgan moliyaviy texnologiyalar kredit faoliyatida ham sifat jihatdan yangicha bosqichga o‘tishni taqozo etmoqda.

Bugun mamlakatimizning barqaror rivojlanish yo‘lida izchil ilgarilab borishini tahlil qilar ekanmiz, o‘tgan yillar mobaynida printsipial muhim islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha qat’iy qadamlar qo‘yildi, deb aytishga barcha asoslarimiz bor. Bu islohotlarning asosiy maqsadi – aholi uchun munosib hayot darajasi va sifatini ta’minlashdir.

Umuman olganda kredit riskini samarali boshqarish moliya institutlari va investorlar uchun o‘z kapitalini himoya qilish, kreditlash va investitsiya faoliyati barqarorligini ta’minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bu kredit riskini boshqarishning mustahkam amaliyotlarini, jumladan, ehtiyotkor anderrayting standartlarini, kreditlarni sinchkovlik bilan baholash jarayonlarini, portfelni diversifikatsiya qilish, garov masalasi, risklarni monitoring qilish va kamaytirish strategiyalarini o‘z ichiga oladi.

Kredit riskining turli determinantlarini tan olish moliya institutlari uchun risklarni boshqarish bo‘yicha ishonchli amaliyotlarni joriy etish va potentsial yo‘qotishlarni kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kreditorlar kredit riskining sabablarini har tomonlama tushunib, ongli ravishda kreditlash to‘g‘risida qaror qabul qilishlari, kredit portfellarini sog‘lomlashtirish va moliyaviy muhitni yanada barqarorlik bilan boshqarishi lozim.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak.// Xalq so’zi. 14.01.2017 y.
2. Ortiqov O.A., Qulliyev I.Y. (2015) “Bank menejmenti va marketingi” Toshkent,186-b.
3. Abdullayeva Sh.Z. (2017) “Bank ishi” darslik. Toshkent Iqtisod-Moliya, 732-b.